

KONCENTRACJA SEKTORA BANKOWEGO W POLSCE NA PROGU NOWEJ PERSPEKTYWY FINANSOWEJ UNII EUROPEJSKIEJ

Wprowadzenie

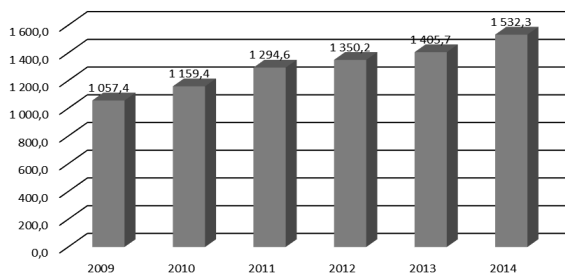
Na przestrzeni ostatnich kilku lat można zaobserwować postępujący proces koncentracji polskiego sektora bankowego, w efekcie którego spada liczba podmiotów funkcjonujących na rynku. Procesom tym towarzyszy także dyskusja dotycząca poziomu zaangażowania ze strony kapitału zagranicznego, jak również obawy odnośnie konkurencji w sektorze, skali dostępności kredytów oraz cen usług bankowych. Kwestie te są szczególnie istotne w świetle nowej perspektywy finansowej Unii Europejskiej i roli, jaką banki odgrywają w procesach inwestycyjnych realizowanych z wykorzystaniem środków pochodzących z UE.

Celem opracowania jest przedstawienie zmian w zakresie koncentracji polskiego sektora bankowego w ostatnich latach, jak również próba wskazania dalszych tendencji w tym zakresie. Analizując strukturę rynku autor posłużył się takimi miernikami koncentracji jak, wskaźnik koncentracji CR5 oraz współczynnik Herfindahla-Hirschmana. Ocena struktury rynku poprzedzona została krótką charakterystyką sektora i zwięzłą syntezą najważniejszych zjawisk, które wpływają na interpretację wyników oraz dają szerszy pogląd, w jakiej fazie rozwoju znajduje się badany rynek bankowy w Polsce.

1. Sektor bankowy w Polsce

Polski sektor bankowy zaliczany jest do największych pod względem wielkości aktywów oraz kapitałów własnych w Europie Środkowej i Wschodniej. Wartość aktywów instytucji bankowych w naszym kraju wzrosła na przestrzeni minionych 5 lat z 1 057,4 mld zł na koniec 2009r. do 1 532 mld zł na koniec 2014 roku. Pozycja banków jest szczególnie znacząca w porównaniu z innymi instytucjami finansowymi, gdyż aktywa ogółem banków przekraczają 60% aktywów całego sektora finansowego w Polsce. Dane odnośnie wielkości sektora bankowego w latach 2009-2014 przedstawione zostały na wykresie 1.

Wykres 1. Aktywa sektora bankowego w Polsce w latach 2009-2014 (mld zł)

Na przestrzeni ostatnich lat widoczny jest również wzrost roli instytucji bankowych w gospodarce. Dowodzi tego m.in. obserwowany rosnący udział aktywów sektora w stosunku do PKB z 55% w 1999r. do 89% w 2014r.¹

Warto jednak zwrócić uwagę, że polski sektor bankowy pomimo istotnych wzrostów w ostatnich latach, w dalszym ciągu pozostaje na dużo niższym poziomie rozwoju niż sektory bankowe w państwach członkowskich UE15. Podobna sytuacja ma miejsce także w innych nowych państwach członkowskich Unii Europejskiej².

Sytuacja ta ma jednak również pozytywne skutki, bowiem niski poziom rozwoju sektora bankowego, a w szczególności zadłużenia przedsiębiorstw i gospodarstw domowych, był czynnikiem, który w istotnej mierze umożliwił polskiej gospodarce uniknięcie negatywnych skutków kryzysu finansowego z 2008r.³

Analizując strukturę polskiego sektora bankowego w ujęciu podmiotowym widoczny jest spadek liczby instytucji z 643 na koniec 2009r. do 631 na dzień 31.12.2014 roku. Najliczniejszą grupę spośród ww. podmiotów stanowią banki spółdzielcze, których liczba zmniejszyła się na przestrzeni minionych 5 lat o 11 instytucji i na koniec 2014r. wynosiła 565 banków spółdzielczych. Jednak pomimo dużej liczebności, udział banków spółdzielczych w rynku nie jest wielki, chociaż stanowią one ważne ogniwo rynku usług bankowych. Na koniec analizowanego okresu ich udział w aktywach sektora wynosił 6,8% (wobec 5,8% w 2009r.). W przypadku banków komercyjnych ich liczba jest znacznie mniejsza niż banków spółdzielczych (na koniec 2014r. działalność prowadziło 38 instytucji, tj. o 11 mniej niż na początku badanego okresu), jednak z racji skali swojej działalności odgrywają one główną rolę w sektorze bankowym. Ich udział w rynku (mierzony aktywami ogółem) wynosił 91% na dzień 31.12.2014r. i na przestrzeni ostatnich 5 lat zanotował wzrost o 2,1 punktu procentowego. Trzecią grupę instytucji stanowią oddziały zagranicznych instytucji kredytowych, w przypadku których mimo większej liczby udział rynkowy zmniejszył się z 5,3% do 2,2%. Dokładne dane w powyższym zakresie zostały zawarte w tabeli 1.

Tabela 1. Wybrane wskaźniki struktury sektora bankowego w Polsce

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Liczba podmiotów prowadzących działalność bankową	643	646	642	642	640	631
- banki komercyjne	49	49	47	45	41	38
- oddziały zagr. instytucji kredytowych	18	21	21	25	28	28
- banki spółdzielcze	576	576	574	572	571	565
Aktywa ogółem, w tym:	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
- banki komercyjne	88,9%	89,2%	91,7%	91,5%	90,8%	91,0%
- oddziały zagr. instytucji kredytowych	5,3%	4,7%	2,2%	2,1%	2,3%	2,2%
- banki spółdzielcze	5,8%	6,1%	6,1%	6,4%	6,9%	6,8%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych na stronie Komisji Nadzoru Finansowego, www.knf.gov.pl.

Procesy konsolidacyjne i spadek liczby instytucji bankowych można zaobserwować nie tylko w przypadku Polski ale także w całej Europie. Zmiany te są powodowane w dużej

¹ Na podstawie danych zawartych na stronie internetowej Głównego Urzędu Statystycznego, www.stat.gov.pl.

² Narodowy Bank Polski, *Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2013r.*, Narodowy Bank Polski, Warszawa 2014, s. 22.

³ O. Kowalewski, *Rozwój systemu finansowego*, w: *Polska. Raport o konkurencyjności 2014. Dekada członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, red. M.A. Weresa, Instytut Gospodarki Światowej, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2014, s. 231.

mierze skutkami kryzysu finansowego oraz towarzyszącego mu spadku dochodów banków⁴. W efekcie widoczny jest proces koncentracji na wybranych rynkach, bądź konsolidacji w celu osiągnięcia korzyści skali i zakresu działania. Jak wskazuje European Banking Federation, liczba instytucji kredytowych w Unii Europejskiej spadła na przestrzeni lat 2008 – 2013 o 10%, tj. z 8 558 do 7 726⁵.

Istotnym aspektem dotyczącym charakterystyki sektora bankowego jest skala kapitału zagranicznego w strukturze udziałowej banków. W Polsce pomimo spadku w ostatnich latach, w dalszym ciągu istotna część sektora kontrolowana jest przez inwestorów zagranicznych (tabela 2). Inwestorzy krajowi na koniec 2014r. kontrolowali 10 banków komercyjnych oraz wszystkie banki spółdzielcze, w tym Skarb Państwa kontrolował 4 banki komercyjne. Pod kontrolą inwestorów zagranicznych znajdowało się 28 banków komercyjnych oraz wszystkie oddziały instytucji kredytowych, co stanowiło ponad 60% aktywów sektora. Kontrolne pakiety akcji posiadali inwestorzy z 17 krajów, przy czym dominującą rolę odgrywali inwestorzy z Włoch, Niemiec, Holandii oraz Hiszpanii.

Tabela 2. Struktura własnościowa sektora bankowego w Polsce w latach 2009-2014

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Struktura własnościowa						
- liczba banków kontrolowanych przez Skarb Państwa	4	4	4	4	4	4
- liczba banków/oddziałów z przewagą kapitału prywatnego	582	582	580	577	577	571
- liczba banków/oddziałów z przewagą kapitału zagranicznego	57	60	58	61	59	56

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych na stronie Komisji Nadzoru Finansowego, www.knf.gov.pl.

2. Koncentracja sektora bankowego w Polsce

Analizując sektor bankowy przez pryzmat poziomu jego koncentracji oraz konkurencji, należy zauważyć, że prezentuje on cechy konkurencji monopolistycznej, tj. struktury rynku, która posiada zarówno cechy konkurencji doskonałej, jak również monopolu⁶. Konkurencja monopolistyczna przypomina konkurencję doskonałą ponieważ na rynku funkcjonuje duża liczba uczestników, lecz oferowane przez nich produkty bądź usługi nie są identyczne. Tym samym ma miejsce zróżnicowanie produktu, przez co każdy bank jest monopolistą z uwagi na wytwarzany przez siebie produkt. Ponadto istnieje również swoboda wejścia i wyjścia do gałęzi innych uczestników rynku produkujących podobne produkty.

Jak ilustruje tabela 3 (opierając się na wskaźniku CR5, czyli udziale rynkowym 5 największych instytucji) widoczne jest zwiększenie w latach 2009-2014 udziału 5 największych banków pod względem zgromadzonych aktywów z 44,2% do 48,5% oraz pod względem należności od sektora niefinansowego z 42,6% do 48,9%. Praktycznie nie zanotowano natomiast zmiany w odniesieniu do depozytów. Warto jednak zaznaczyć, że wartość wskaźnika na koniec 2009 i 2014r. była istotnie wyższa niż na koniec lat 2010 – 2013, co sugeruje aktywne zachowania największych instytucji bankowych w zakresie pozyskiwania depozytów w razie zaistnienia takich potrzeb.

⁴ Ibidem, s. 227.

⁵ European Banking Federation, *European Banking Sector, Facts & Figures 2014*, www.ebf-fbe.eu, s. 13.

⁶ M. Pawłowska, *Konkurencja w sektorze bankowym. Teoria i wyniki empiryczne*, C.H. Beck, Warszawa 2014, s. 29.

Tabela 3. Udział 5 największych banków w aktywach, depozytach, należnościach sektora niefinansowego w latach 2009-2014

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Udział 5-ciu największych banków						
- w aktywach	44,2%	43,9%	43,5%	45,0%	46,1%	48,5%
- w depozytach	54,4%	46,0%	44,1%	44,2%	45,9%	54,9%
- w należnościach sektora niefinansowego	42,6%	39,3%	39,3%	39,1%	42,5%	48,9%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych na stronie Komisji Nadzoru Finansowego, www.knf.gov.pl.

Mając na uwadze fuzje i przejęcia dokonane w ostatnich latach oraz planowane, jak też doświadczenia innych krajów o zbliżonej wielkości do Polski, w tym związane z kosztami przezwyciężenia kryzysów, w ocenie Komisji Nadzoru Finansowego poziom koncentracji polskiego sektora bankowego (mierzony np. udziałem w rynku 5-ciu bądź też 10-ciu największych banków) zbliżony jest to optymalnego z punktu widzenia zachowania odpowiedniej konkurencji oraz długookresowej stabilności sektora bankowego i gospodarki⁷.

W ocenie Narodowego Banku Polskiego, mimo zintensyfikowanych w ostatnich latach procesów konsolidacyjnych w sektorze bankowym w Polsce, fuzje i przejęcia jedynie nieznacznie zwiększyły poziom koncentracji sektora. Stosunkowo niskie poziomy wspomnianych powyżej miar plasują Polskę wśród krajów Unii Europejskiej o najslabiej skoncentrowanych sektorach bankowych. Niskie poziomy omawianych wskaźników w znacznej mierze należy tłumaczyć istotnym wzrostem aktywów małych i średnich banków przed wystąpieniem skutków kryzysu finansowego lat 2008-2009⁸.

Na tle innych krajów europejskich poziom koncentracji na polskim rynku bankowym należy określić jako stosunkowo niski. Potwierdzają to dane Europejskiego Banku Centralnego, zgodnie z którymi na koniec 2012r.⁹ wartość wskaźnika Herfindahla-Hirschmana (suma kwadratów udziałów banków w aktywach sektora bankowego) dla Polski wynosiła 0,06 i był to poziom niższy zarówno w odniesieniu do innych państw Europy Środkowo-Wschodniej (Czechy, Słowacja, Węgry), jak i części krajów Europy Zachodniej (np. Finlandia, Grecja, Holandia, Szwecja). Sugerowałoby to, że w najbliższych latach na polskim rynku należy spodziewać się dalszych procesów konsolidacji sektora. Jednocześnie należy jednak także podkreślić niższy poziom koncentracji sektora w przypadku takich rozwiniętych rynków jak Niemcy czy Wielka Brytania.

W przypadku wskaźnika CR5¹⁰, podobnie jak przy wskaźniku Herfindahla-Hirschmana, można dostrzec, że większość analizowanych krajów cechowała się wyższym poziomem koncentracji niż Polska. Zbliżony poziom na koniec 2012r. zanotowany został we Francji a niższy jedynie w Niemczech i Wielkiej Brytanii.

Wartości omówionych powyżej wskaźników przedstawione zostały w tabeli 4.

⁷ Por. Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, *Raport o sytuacji banków w 2013r.*, Warszawa 2014, s. 23.

⁸ Narodowy Bank Polski, *Rozwój systemu finansowego...*, op. cit., s. 107.

⁹ Na dzień przygotowania niniejszego opracowania brak dostępnych danych za lata 2013, 2014.

¹⁰ W przypadku CR5 widoczne są niewielkie różnice w stosunku do danych zaprezentowanych przez KNF.

Tabela 4. Wartości wskaźnika Herfindahla-Hirschmana (HHI) oraz CR5 dla wybranych krajów na dzień 31.12.2012

	HHI	CR5
Austria	0,04	36,5%
Czechy	0,13	61,5%
Finlandia	0,30	79,0%
Francja	0,05	44,6%
Grecja	0,15	79,5%
Hiszpania	0,07	51,4%
Holandia	0,20	82,1%
Niemcy	0,03	33,0%
Polska	0,06	44,4%
Portugalia	0,12	70,0%
Słowacja	0,12	70,7%
Szwecja	0,09	57,4%
Węgry	0,09	54,0%
Wielka Brytania	0,04	40,6%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych na stronie internetowej Europejskiego Banku Centralnego, www.ecb.eu.

3. Procesy konsolidacyjne

W przyszłości należy liczyć się z dalszym wzrostem znaczenia w polskim systemie bankowym niektórych wiodących banków, co w efekcie może przełożyć się na wzrost koncentracji na rynku oraz spadek konkurencji. Niesatysfakcjonujący poziom zysków może skłonić część inwestorów do wycofania się z tego rynku. Innym czynnikiem może być konieczność wycofania się z Polski niektórych zagranicznych grup bankowych z racji swoich problemów na innych rynkach. Tym samym potencjalnie możliwe kolejne fuzje podmiotów składających się na polski sektor bankowy będą wpływać na wzrost koncentracji rynku.

Z powyższych względów część zagranicznych inwestorów opuściła w ostatnich latach nasz kraj. Do podmiotów tych należy zaliczyć takie grupy bankowe, jak: KBC Bank czy Allied Irish Bank. Działalność tych grup na rynku polskim w efekcie końcowym została przejęta przez grupę Santander i funkcjonujący w jej strukturach bank BZWBK.

Aktualnie prowadzone są kolejne przejęcia:

- Nordea Bank Polska przez PKO BP – w wyniku którego PKO BP umocni pozycję największego banku w Polsce a grupa Nordea ograniczy obecność do marginalnej,
- BGŻ przez BNP Paribas – w wyniku którego grupa Rabobank kończy działalność w Polsce, oraz
- Meritum Bank przez Alior Bank - w przypadku banku przejmującego w najbliższym czasie również zapowiadane są zmiany; wyłączność na odkupienie akcji będących w posiadaniu głównego akcjonariusza Alior Banku, tj. Grupy Carlo Tassara otrzymała francuska grupa Societe Generale.

Ponadto w bieżącym roku zamiar wyjścia z Polski ogłosiły także grupy Raiffeisen Bank oraz Royal Bank of Scotland.

Wszystkie powyższe zdarzenia powodują że liczba instytucji na polskim rynku spada. W najbliższych latach w ocenie ekspertów Professional Benchmark Consulting (PBC), kształt polskiego sektora bankowego będzie determinowanych przez następujące czynniki¹¹:

- zmiany pokoleniowe oraz demograficzne powodujące konieczność rozwijania nowych kanałów dystrybucji;
- postęp technologiczny powiązany z rewizją procesu sprzedaży, model zarządzania siecią sprzedaży w coraz większym stopniu zastępowany będzie modelem zarządzania kanałami dystrybucji;
- konieczność wykreowania niszy rynkowej lub specjalizacji – widoczna uniwersalność oferty banków wskazywana jest jako jedna z przyczyn postępującej konsolidacji. Brak specyficznych wyróżników będzie wystawiał mniejsze banki na agresywną wojnę o klienta z dużymi i silnymi podmiotami;
- optymalizacja kosztowa i procesowa – podstawowym zadaniem banku jest prowadzenie polityki cenowej w taki sposób, aby osiągnąć zaplanowaną rentowność. Przy spadającym strumieniu dochodów odsetkowych (w świetle niskich stóp procentowych) rośnie znaczenie i umiejętność właściwego zarządzania kosztami; banki z utrzymującym się wysokim wskaźnikiem kosztów do dochodów (*Cost to Income, C/I*) w dłuższym horyzoncie czasowymi nie będą w stanie sprostać agresywnej walce o klienta.

Tak więc najbliższe lata można określić jako okres istotnych nakładów inwestycyjnych oraz niższych zysków dla sektora. W warunkach tych na rynku będą w stanie utrzymać się banki, które będą ewoluowały razem z otoczeniem (zarówno technologicznym, ale także społecznym/behawioralnym). Zdaniem specjalistów PBC przyszłość polskiego sektora bankowego to 5-6 dużych grup bankowych oraz 3-4 banki specjalistyczne.

Zasadność powyższych założeń zdaje się potwierdzać także przeprowadzona przez autora analiza rentowności banków notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie. Badanie zostało przeprowadzone na próbie 13 instytucji w oparciu o ich wyniki finansowe za lata 2012-2014. Badane podmioty zostały podzielone na 3 grupy:

- banki z udziałem rynkowym powyżej 10%,
- banki z udziałem rynkowym od 5% do 10%,
- banki z udziałem rynkowym poniżej 5%.

W dalszej kolejności dla każdej z grup została wyliczona średnia rentowność aktywów (netto). Wyniki zostały zawarte w tabeli 5.

Tabela 5. Wskaźnik ROA (netto) w przekroju udziałów rynkowych banków

	2012	2013	2014
Banki z udziałem rynkowym powyżej 10%	1,95%	1,69%	1,46%
Banki z udziałem rynkowym od 5% do 10%	1,12%	1,39%	1,22%
Banki z udziałem rynkowym poniżej 5%	1,00%	1,04%	0,76%

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów giełdowych banków notowanych na GPW w Warszawie.

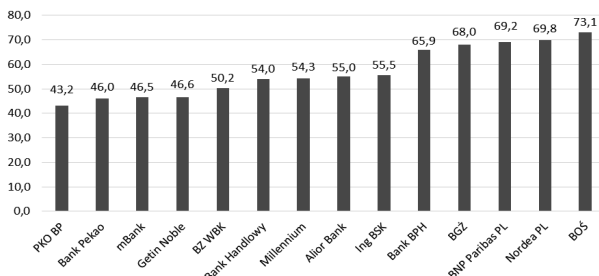
Jak wskazują dane zawarte w tabeli 5, banki o największym udziale rynkowym (przekraczającym 10%) notowały w badanym okresie najwyższy poziom rentowności aktywów. Jednocześnie najniższą średnią zanotowały banki o najmniejszym udziale rynkowym, co oznacza, że efekty skali mają istotny wpływ na poziom generowanej rentowności.

Na przewagę rynkową oraz korzystne perspektywy dalszej działalności dla największych instytucji bankowych (szczególnie w świetle niskich stóp procentowych) wskazuje

¹¹ *Krajobraz po bitwie – jak będzie wyglądał rynek bankowy za 10 lat?*, opracowanie dostępne na stronie www.pnnews.pl.

także poziom relacji kosztów do przychodów (*Cost to Income, C/I*), obrazujący przewagę największych podmiotów, tj. PKO BP oraz Pekao SA.

Wykres 2. Efektywność kosztowa wybranych banków na koniec 2013r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, *Raport o sytuacji banków w 2013r.*, Warszawa 2014, s. 96.

Należy jednak zaznaczyć, że wśród banków z najmniejszym udziałem rynkowym także są instytucje, które notują wyższe ROA niż średnia dla wyróżnionych trzech grup, co oznacza, że umiejętność odpowiedniego zarządzania kosztami oraz znalezienia odpowiedniej niszy na rynku pozwala generować atrakcyjne stopy zwrotu na tle konkurencji. Takim przykładem jest Bank Handlowy, dla którego wskaźnik ROA w analizowanym okresie wyniósł odpowiednio 2,35%; 2,08%; 1,90%, czyli były to poziomy wyższe niż średnia w każdej z ww. grup.

Podsumowanie

Jak wykazała przeprowadzona w niniejszym opracowaniu analiza, mimo ponad dwudziestoletniego funkcjonowania w gospodarce rynkowej, na progu nowej perspektywy finansowej UE kształt polskiego sektora bankowego ulega w dalszym ciągu zmianom (konsolidacji). Pomimo obserwowanych w ostatnich latach fuzji i przejęć, w dalszym ciągu poziom koncentracji jest niższy zarówno w odniesieniu do krajów EU15, jak również do innych państw Europy Środkowo-Wschodniej. Analiza czynników wpływających na sektor oraz spodziewane pogorszenie wyników osiąganych przez banki powodują, że w kolejnych latach powinniśmy liczyć się z utrwaleniem ruchów konsolidacyjnych. Ważną rolę w omawianym procesie odgrywa regulator rynku, jakim jest Komisja Nadzoru Finansowego. Organ ten w świetle kryzysu w latach 2008-2009, szczególnie ostrożnie podchodzi do dalszych procesów konsolidacyjnych w sektorze, a także jakości obecnych i potencjalnych inwestorów. W efekcie liczba podmiotów obecnych na naszym rynku bankowym jest w dalszym ciągu większa niż w innych krajach Unii Europejskiej.

Od aktywności polskich podmiotów (w szczególności PKO BP) przy przedsięwzięciach konsolidacyjnych będzie zależał również poziom inwestorów zagranicznych w polskim sektorze bankowym.

Bibliografia

1. European Banking Federation, *European Banking Sector, Facts & Figures 2014*, www.ebf-fbe.eu.
2. *Krajobraz po bitwie – jak będzie wyglądał rynek bankowy za 10 lat?*, www.prnews.pl.
3. Narodowy Bank Polski, *Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2013r.*, Narodowy Bank Polski, Warszawa 2014.

4. Pawłowska M., *Konkurencja w sektorze bankowym. Teoria i wyniki empiryczne*, C.H. Beck, Warszawa 2014.
5. *Polska. Raport o konkurencyjności 2014. Dekada członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, red. M.A. Weresa, Instytut Gospodarki Światowej, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2014.
6. Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, *Raport o sytuacji banków w 2013r.*, Warszawa 2014.
7. www.ecb.eu.
8. www.knf.gov.pl.
9. www.stat.gov.pl.

CONCENTRATION OF THE POLISH BANKING SECTOR AT THE BEGINNING OF NEW FINANCIAL PERSPECTIVE OF THE EUROPEAN UNION

Summary

The aim of the paper is to present concentration changes in the Polish banking sector, as well as an attempt of further trends indication.

In the analysis, the following concentration measures were used: CR5 ratio and Herfindahl-Hirschman ratio. Before the evaluation of the market structure, in the paper there is a short synthesis of the most important aspects determining interpretation of the results and giving wider perception at which point of development the analysed banking market in Poland is. Conducted analysis points out that the Polish banking sector presents lower level of concentration than sectors in most countries of the EU15 and in other countries of the Central-Eastern Europe. In the following years further consolidation processes should be expected. The scale and pace of these changes will be also influenced by the view of the Polish Financial Supervision Authority.

Key words: bank, concentration, banking sector, consolidation.